

történelem

C. Tóth Norbert

Egy szabolcsi összeírás margójára

Adatok az 1458–1459-es évek politikatörténetéhez

A Kállay család levéltárában korunkra maradt egy olyan egyszerű papírlap, amelynek egyik oldalán két oszlopban Item-ekkel elválasztott sorokban nevek találhatók. Minden egyes név vagy nevek mellett a *tenetur* (tartozik) és a *fl(orens)* (forint) latin szavak rövidítése után egy római szám olvasható. A jegyzék egyik oszlopában 42, a másik oszlopában 10 sor avagy tétel szerepel, ám ez utóbbi oszlop utolsó három sorában az I(tem) után már nem jegyezték le semmit. A két oszlop tételei kísértetiesen hasonlítanak egy összeírásra. Még nem említettem, de fontos megjegyeznünk, hogy az összeírásnak sem címe, sem évszáma nincsen. A Magyar Országos Levéltár állományába 1460–1480-as évkörrel került be. Mindezek alapján a jegyzéket fogalmazványnak (piszkozatnak) tarthatjuk, amelyet a megyei hatóság foglalt a királynak szülő – korunkra nem maradt – jelentésébe.

Mire is jó egy ilyen összeírás? Ha sikerül pontosan vagy legalábbis hozzávetőleges pontossággal kelteznünk a jegyzéket, akkor igen fontos fogódzót kapunk az aktuális birtokviszonyok elemzéséhez. Persze a vizsgálat csak korlátozott lehet, mivel a listában minden bizonnyal csak azok szerepelnek, akik nem fizettek meg valamilyen, eddig még nem ismert adót. Szabolcs megye esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy rendelkezünk két hasonló jegyzékkel. Mindkét listát a megyei hatóság foglalta írásba. Az egyik 1446. július 23-án kelt, s az országnagyok által telkenként kivetett egy forintos adót be nem fizető nemesek és a helység nevét, ahol birtokolnak, valamint az ott lévő porták számát tartalmazza. A másik jegyzék 1461. február 23-án kelt, a kamarahasznát (*lucrum camere*) be nem fizetőket tartalmazza hasonló rendben. Érdemes megjegyeznünk, hogy míg az előbbi listában meglehetősen vegyes kép tárul elénk a nem fizető nemesek köréről, addig az utóbbiban meglepő módon három, befolyásos család tagjával találkozunk. Így nem fizette meg az egy forintos adót Kállói Lőkös Lőrinc és János Kállón, valamint a másik ágból származó Vitéz János Kiskállón és Harangon lévő telkei után. Hasonlóképpen nem fizetett Bátori András Nábrádon, Adonyban, Lugason, Vasváriban és Tagyon lévő portái után. (Az előbbi helységek közül tudomásunk szerint ekkoriban csak Adony tartozott Szabolcs megyéhez, míg a többi négy helység Szatmár megyében feküdt.) Végül a harmadik család, amelynek tagjai nem fizettek, a Szakolyi volt. Péntek nevű asszony és Miklós Szakolyon, Péter Keresztúton, Ibrányon, Balsán, Szakolyon, Paszabon, Rakamazon, Adonyban, Szabolcsban és Büdön lévő telkei után nem fizették be a kamarahasznát. Kérdés, hogy van-e

valamilyen különleges oka annak, hogy csak e három család tagjai nem fizették meg az aktuális adót a birtokaikon lévő porták után. Korántsem volt szokatlan a korban, hogy a király vagy az országnagyok a beszedendő adó bizonyos részét valakiknek kiutalták, netán felmentést adtak befizetése alól. Így valószínűleg itt is erről lehet szó. Ettől függetlenül a megyei hatóság ekkor is felsorolta őket a nem fizetők között és kivetette rájuk az ilyenkor szokásos birságot.

Az összeírással kapcsolatban legalább két feladatunk van: egyrészt meg kell állapítanunk a lehető legpontosabban annak keletkezési évét, netán hónapját; másrészt – ami az elsővel szorosán összefügg – a jegyzék tartalmát, azaz milyen alkalomból született a szóban forgó összeírás. Ha végigolvassuk a jegyzéket, akkor találkozunk olyan sorokkal, ahol nem személynevet találunk megnevezve mint birtokos, hanem lakonikusan csak annyit: „kincstartóé”, illetve „nádoré”. Több olyan helységet is találunk a listában, amelyek nem (Kér, Macs, Panyola, Pilis, Semjén) vagy csak bizonyos ideig (Báránd, Sáp és Zám) tartoztak jogilag Szabolcs megyéhez. Az előbbiekre szereplésére nem tudok hihető magyarázatot adni, míg az utóbbiak esetében találhatunk megoldást. Zsigmond uralkodásának közepétől egyre gyakrabban előfordult, hogy egy-egy birtokos némely birtokát, netán éppen névadó települését a királlyal áthelyeztette egyik megyéből másikba, szomszédos megyébe. E cselekmény természetesen nem földrajzilag érintette az adott helységet, hanem jogilag. A lényege az volt, hogy az áthelyezés után a birtok egy másik megyei hatósága intézkedési hatáskörébe került. Érdekes módon e birtokáthelyezések szinte kizárólagosan az ország keleti felében, zömmel a Tisza menti megyékben fordultak elő. Az egyes birtokosok – ha tehették – a saját érdekeiknek megfelelően ide-oda helyeztették birtokaikat, amellyel az egyébként is meglehetősen szabdaltságot mutatott megyehatárt tovább tördelték. Visszatérve a listára, az ott szereplő birtokok közül Sápot és Zámot a Bajoniak kérésére Mátyás király 1459. január 3-i oklevelével helyezte át Békés megyébe. A jegyzékünkkel kapcsolatban mindezekből annyi következik, hogy mivel az összeírásban még szerepel Sáp és Zám, így annak e birtokok áthelyezése előtt, avagy nem sokkal utána kellett készülnie. A jegyzék összeállítására tehát legkésőbb 1459-ben került sor.

Láttuk, vannak olyan birtokok, amelyek mellé csak annyit írtak, hogy *palatini* (nádoré), illetve *tezaurari* (kincstartóé), így első feladatunk megállapítani azoknak a birtokoknak a tulajdonosát, amelyek mellett a fentebbi két tisztségnevet találjuk. (Ez korántsem szokatlan az ilyen összeírásoknál, legyen elég itt csak Gömör megye 1431. évi adójegyzékére gondolnunk, ahol Özdögei Besenyő Pál egykori horvát-szlavón bán által kézben tartott birtokok mellett több esetben csak annyit találunk, hogy a „báné.”) Ha a szerencse is a segítségünkre siet, akkor ezek alapján megkaphatjuk a jegyzék összeállításának legkorábbi időpontját és a két információ segítségével behatárolhatóvá válik a jegyzék születési ideje.

A nádor szó három birtok, Nádudvar, Gut és Aba (36-38. sorok) neve mellett szerepel. A három közül a középső birtok neve könnyen nyomra vezethet minket: nyilvánvalóan Gúti Ország Mihály nádorról van szó, hiszen Gut helység volt a névadó birtoka. Ország Mihály nádorságára az első adat 1458. július 27-ről van, és nem egészen harminc évig, 1484. november 11-ig töltötte be a tisztséget.

A kincstartó szó négy birtok, (Hosszú)Macs, (Tisza)Ladány, (Hajdú)Hatház és Téglás (27-29., 31. sorok) neve mellett szerepel. A négy birtok közül három (Macs, Téglás, Hatház) birtokviszonyai meglehetősen zavarosak. Egyrészt részei voltak benne a Debreceni-család nőági leszármazottainak, akik 1458. január 30-án a

budai káptalan előtt állapotok meg egymással a hitbér, jegyajándék és leánynegyed tekintetében. Ennek értelmében Telegdi Miklós kezén lévő birtokrészek felét átadta Tornai Istvánnak meg örököseinek. Ugyanis Miklós és István anyja egyaránt Katalin volt, aki viszont Debreceni Dózsa fia, János fia, László testvére. A másik család, amely a birtokok többi részét a kezén tartotta, a Szakolyi volt, egészen pontosan György fia, János fiai, Péter és Miklós birtokolta. Ugyanakkor a három birtokra mások is bejelentették igényüket. Így 1464. november 26-án Szilágyi Erzsébet nevében Pálóci László országbíró előtt tiltakoztak az ellen, hogy Macs, Téglás, Hegyes, Szoboszló és Sámson Szabolcs, Gáborján és Újfalu Bihar megyei birtokokat – Debrecen mezővárosának tartozékait – néhai Debreceni Dózsa fia, László leánytestvéreinek hitbére, jegyajándéka és leánynegyede címén Szakolyi Miklós, Telegdi Miklós, Albisi Zólyomi Tamás és Dávid, valamint a Szepesi család tagjai kezükön tartják. Szilágyi Erzsébet vissza kívánván váltani e részeket, letette az ezért járó pénzösszeget, ám a mondottak nem vették át, sőt visszautasították azok kiváltását. Mielőtt tovább folytatnánk a birtokok történetét, a negyedik birtokról is szólnunk kell néhány szót. Tiszaladány tulajdonában 1446-ban Hunyadi János erdélyi vajdát találjuk. Az 1461-es kamarahaszna jegyzékben is szerepel a település, ám birtokosát nem tüntették fel.

Térjünk vissza a szóban forgó három birtokra, hiszen a jegyzékünk szempontjából fontos információkat tartalmaz. Mint láttuk e birtokok a Debreceni-uradalom részei voltak, ennél fogva szükséges kitérnünk az uradalom történetére is. Az előbb említett Debreceni-család 1404/1405 fordulóján fiú örökös hiányában kihalt. Birtokaik néhány évig királyi tulajdonban maradtak, majd 1410-ben Zsigmond király Lazarevics István rác (szerb) despotának adományozta. István halála után (1427) a tatai szerződés (1426) értelmében Brankovics György despota kezére szálltak (szerint a despota halála esetén Nándorfehérvár, Galambóc várát átadja Zsigmondnak, míg az új rác despota megkapja az István kezén volt birtokokat.) A birtokok életében a következő állomás Hunyadi János színrelépése volt. Amint azt Engel Pál kutatásai alapján jól tudjuk, a hosszú hadjárat (1442–1443) sikerén felbuzdulva az ország előkelői újabb, nagyobb szabású hadjáraton kezdtek el gondolkodni, aminek híre Murád szultánhoz is eljutott. A szultán ezért követei útján megkereste feleségének apját, aki történetesen Brankovics György rác despota volt, és felajánlotta neki Szerbiát, ha sikerül megakadályoznia az újabb hadjáratot. A despota korábbi székhelye, Szendrő vára 1439-es elfoglalása óta az 1410-es évektől a mindenkori despotákat illető magyarországi – azaz többek között a néhai Debreceni család – birtokain élt és így kapva kapott az ajánlaton. Azt Brankovics is tudta, hogy ha békét akar, akkor Hunyadiit kell meggyőznie. A hadvezért azonban csak birtokokkal lehetett rávenni arra, hogy feladja újabb hadjáratának tervét. Mivel a szultán Brankovicsnak a béke fejében „sikerdíjként” Szerbiát ajánlotta fel, ezért a despota Hunyadi meggyőzésére felajánlotta részére magyarországi birtokait. Törekvését – miáltal Hunyadi az ország egyik leggazdagabb főura lett – siker koronázta és a tárgyalások eredményeképpen 1444. június 12-én Drinápolyban megkötötték a szultánnal az előzetes békét. Ezért aztán Brankovics a maga és örökösei nevében július 3-án az aradi káptalan előtt a világosvári uradalmat örökjogon Hunyadinak adta. Minden bizonnyal ugyanekkor került sor a többi – Szatmár, Németi, Nagybanya, Debrecen, Munkács mezővárosok és uradalmak – zálogképpeni átengedésére, azonban erről nem maradt korunkra oklevél.

A fentiek fényében már érthetővé válik Hunyadi János özvegyének, azaz Mátyás király anyjának a tiltakozása. Csakhogy Hunyadi János halála óta a birtokok ügyében több minden történt. Az egyértelmű, hogy Hunyadi 1456 augusztusi haláláig kezén tartotta a birtokokat, majd azok özvegye kezére, s ez által valószínűleg együttal annak testvére, Szilágyi Mihály kezelésébe is kerültek. Mátyás trónra lépését követően, valamikor 1458. augusztus 8-a után a Hunyadi-javak nagy részét átengedte Szilágyi Mihálynak. Ezután azonban az ismert okok miatt Mátyás október 8-án elfogatta nagybátyját Nándorfehérváron, majd Világos várába zárta. Természetesen sor kerülhetett a birtokok lefoglalására is. Miután Szilágyi Mihály valamikor 1459 első felében kiszabadult, majd szeptember elején kibékült unokaöccsével, azonban a birtokokat a jelek szerint nem kapta vissza. 1459. szeptember 27-én ugyanis Mátyás király Budáról felszólítást intézett Bihar, Szatmár, Szabolcs és Kraszna megyék nemességéhez, miszerint Debrecen városába szökött jobbágyaikat hagyják békén. A parancsban Debrecen kapcsán a következő szerepel: „ad civitatem nostram”, „civitatis nostre” – azaz városunkba, városunké. Ez egyértelműen arra utal, hogy Debrecen városa a király kezén van. A következő adatunk a város birtokosára 1462. március 11-ről van, amikor immáron Erzsébet anyakirályné adott parancsot debreceni és böszörményi tiszttartójának. Kérdés, hogy mi történt a köztés két és fél évben?

Mint emlékszünk, a jegyzék e négy birtoknál a „kincstartóé” megnevezés szerepel, ám a birtokokkal kapcsolatban eddig általunk felsorolt családok egyik tagja sem volt királyi kincstartó. Így viszont a másik oldalról kell elindulnunk, azaz kik voltak ekkoriban a király által kinevezett kincstartók? Mátyás király uralkodása alatti első kincstartó kiléte nem dönthető el egyértelműen. Laki Tűz János volt kincstartót említik 1459. február 10-én, pozitív adattal azonban nem rendelkezünk tisztségviselésére. Elődje, Turóci Benedek 1457. július 14-én szerepel utoljára kincstartóként. Tűz Jánost egyértelműen Hunyadi János embereként azonosíthatjuk, ugyanis kincstartósága előtt dalmát-horvát vicebán (1453), majd trencsényi ispán és várnagy (1456) volt. Utódja, Szapolyai Imre tisztségviselésére az első adat 1459. május 25-ről van, amikor Nagybányáról írt levelet mint királyi kincstartó és asszonypatakai (nagybányai) kamaraispán. Kérdés, hogy mikor történt a kincstartói tisztségben a váltás? Kísérjük meg kerülő úton meghatározni e dátumot! Tűz János egy 1458. május 9-i királyi oklevél parancskézbesítőjeként szerepel, kincstartósága említése nélkül. (Ilyen esetekben szinte kivétel nélkül szerepelni szokott valamelyik – ha volt – posztja az illetőnek.) Emellett figyelmünkre érdemes az oklevél tartalma is, amely szerint a király bizonyos Keve megyei birtokokat adományozott nagybátyjának, Szilágyi Mihálynak annak hűséges szolgálataiért. Ugyanakkor Szapolyai Imre diák 1457-ben már Hunyadi János özvegyének nagybányai (Szatmár m.) várnagya, 1458. június 16-án pedig az ottani pénzverő kamara ispánjaként szerepel. 1458. november 24-i, Tövisen (erdélyi Fehér m.) kelt levelét már mint királyi kamaraispán írta alá. Még egy figyelemre méltó adatot kell idéznünk: 1459. június 24-én Mátyás király 12 000 aranyforint tartozása fejében elzalogosította Tokaj várát és uradalmát Szapolyai Imrénének meg testvéreinek. (Kérdés, hogy milyen tartozást sikerült ilyen rövid idő alatt a királynak felhalmoznia Szapolyai Imrével szemben. Erre magyarázat lehetne, hogy a Szapolyai kincstartóként állt helyt bizonyos ügyekben a király nevében.) Mindezek alapján óvatosan azt a megállapítást tehetjük, hogy Szapolyai Imrét még 1458 folyamán kinevezte

Mátyás király kincstartóvá. A kincstartóságot 1464 tavaszáig töltötte be, amikor is azt Nagybesenyői Bertalan vette át tőle.

Fentebbiek alapján (azaz a birtokok áthelyezése, illetve a nádor és a kincstartó hivatalviselése alapján) a jegyzék által közvetített birtoklástörténeti helyzet legkorábban 1458-ban állt fenn, s annak végső lejegyzését 1459-es évre tehetjük. Így eleddig a következőket állapítottuk meg: a „nádor” szó mögött Gúti Ország Mihály, míg a „kincstartó” szó mögött Szapolyai Imre rejtőzik.

Most már „csak” arra kell válaszolnunk, hogyan kerültek a volt debreceni uradalom bizonyos részei Szapolyai kezére. Mivel jól láthatóan néhány birtok tulajdonosa körül problémák vannak, ezért nem kerülhetjük meg, hogy egyenként is végignézzük a jegyzékben szereplő birtokokat.

A jegyzék első hat sorával nincsen tennivalónk, mivel a birtok a tulajdonosával vagy tulajdonosaival van megnevezve. A hetedik sortól kezdve viszont már a birtok neve áll elől, s utána következik annak a személynek a neve, akinek a kezén van. A jegyzékben a települések többé-kevésbé birtokosaik szerint vannak lejegyezve, ám mivel mi éppen arra vagyunk kíváncsiak, hogy vannak-e anomáliák a szóban forgó birtokok jegyzékben szereplő és általunk más adatokból ismert tulajdonosai között, ezért a birtokok ABC rendjében követem végig birtokosaikat.

Minden egyes helységet külön tételként kezelek, s a következő adatokat adom meg: a helység neve, a mellette zárójelben lévő szám utal arra, hogy a jegyzék melyik sorában áll. Ezután következik mai neve, illetve ha már elpusztult, akkor fekvése egy mai településhez képest, majd közlöm a jegyzék szerinti birtokosát (B). Végül pedig következnek a településre, illetve tulajdonosára vonatkozó adatok. (A településeket sorszámommal láttam el annak érdekében, hogy a szövegkiadás minden sorának végére tett szám alapján visszakereshető legyen az adott sorban szereplő helység.)

1. Aba (38): elp. Balkány határába olvadt. B: Gúti Ország Mihály nádor.
A település 1334-es feltűnése óta a család birtokában volt.
2. Balsa (46) B: Upori Tamás.
A települést 1291-ben Halással együtt vásárolta meg a Szentemágócs-nembeli Olaszi vagy Szabolcsi család és a 14. században is a kezükön találjuk. A nemzetség ezen ága 1382-ben kihalt, s birtokaik egy része leányágon öröklődött, másik része királyi kézre szállt. Hogy az Uporiak mikor kapták meg, egyelőre nem tudni, de 1387-ben már a birtokban voltak. Ekkor ugyanis Kállói Mihály mester próbált Balsa és Halásztelek tulajdonába kerülni, ám Upori Imre és István váradi örkanonok nevében ellentmondtak. Így a próbálkozás csak kísérlet maradt, mivel 1413-ban még mindig ők voltak birtokban. A birtoklásukat évtizedeken át nem zavarta meg senki, ám az 1461-es jegyzék szerint Balsán Szakolyi Péternek 19 portája volt.
3. Bărănd (20): Bihar m., ma Hajdú-Bihar m. B: váradi püspök (Vitéz János).
A birtok a mindenkori váradi püspök birtoka volt, s felváltva számították Békés, Bihar és Szabolcs megyéhez.
4. Böszörmény (26): ma Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar m. B: Parlagi László.
Valószínűleg 1316-tól a Debreceni család birtoka volt egészen 1405-ös kihalásukig. A debreceni uradalom részeként 1410-ben Lazarevics István kapta adományul a királytól, majd halála után Brankovics György despota kezére került a tatai szerződés értelmében. A despota 1444 nyarán átadta Hunyadi Jánosnak. Az 1446-os, adóhátralékkal rendelkezéskor összeállított jegyzék szerint a településen a vajdának 120 portája volt. Hunyadi halála után négy évvel, 1460. április 5-én már Mátyás király kezén van, aki felmentette Várdai István kalocsai érsek népeit a debreceni és az ottani vám fizetése alól. A birtok, mint azt az oklevélből megtudjuk, apai örökség jogán jutott tulajdonába. Hogy hogyan került Parlagi László birtokába, később visszatérek rá.
5. Bűd (44): ma Tiszavasvári része. B: Hodos Péter, Szakolyi.
A birtok több tulajdonos között oszlott meg: a nagyobb része a Gutkeled-nembeli családok, elsősorban Szakolyi Hodos leszármazottai, míg lakatlan negyedrésze a Balogsemjén-nembeli Kállai Lőkös fiak kezén volt.

6. Cigánd (47): ma Zemplén m. B: Rozvágyi Mihály.
A települést hol Szabolcs, hol Zemplén megyéhez számították, amelynek több birtokosa volt. Így a Cigándi család, akik miután 1379-ben megszerezték Bezdédet, az egyik águk régi, míg a másik águk az új birtokuk után nevezte magát, de mindkét águk voltak részei Cigándon. Mellettük részei voltak a Bacskai és a Kisrozvágyi családnak is, sajnos azonban egyik esetben sem tudjuk, hogy milyen címen birtokolták részüket.
7. Dada (8): ma Tiszadada. B: Dengelegi Bernát.
A birtok a debreceni uradalom része volt, s osztozott annak történetével. Azonban a család kihalása után rövid időre – nem tudni milyen joggon – János királyi lovászmester kezén tűnt fel 1407-ben. Meglehetősen problémás azonban János kiléte, ugyanis ekkor Lévai Cseh Péter volt a lovászmester (1404–1415), s habár előtte valóban volt János nevű e tisztségben, ám mindjárt három is: Kőrögyi János 1395–1396-ban, Bebek János 1397–1401-ben és Tamási János 1402–1403-ban töltötte be a posztot. Az oklevélben szereplő úgy szerint a mondott János dadai officialisa, Agócsi Domokos volt. E név viszont Zemplén megyére mutat, ahol viszont egyik családnak sem volt birtoka. Ennek alapján viszont arra gondolhatunk, hogy Zsigmond a királyi kézre szállt birtokot ideiglenesen valamelyik volt(!) lovászmesterének adta fizetség (honor) gyanánt. Az uradalom eladományozásakor aztán természetesen e birtokot is megkapta a despota. Az 1446-os jegyzék szerint Hunyadi Jánosnak a településen 40 portája volt. Hogy ezután hogyan került Dengelegi Bernát kezére, arra később még visszatérek. Dada egy részét 1479-ben és 1487-ben a Móré család kezén találjuk.
8. Egyek (23): ma Hajdú-Bihar m. B: Bajoni István.
A település a ladányi (ma Püspök-) uradalom része volt, s 1390-ben Bajoni Márton megosztott rajta fele-fele arányban Egyeki Demeter gyermekeivel. 1454-től kezdve viszont Bajoni István fokozatosan visszaszerezte az Egyeki család kezén lévő részeket, de úgy tűnik 1500 körül még maradt része az Egyeki családnak, ám az utolsó darabot 1524-ben megszerezték a Bajoniak.
9. Eszlár (43): ma Tiszaeszlár. B: Dobi László (György fia)
A birtokot 1321-ben veszik zálogba Balogsemjén-nembeli Egyed fiai, akik aztán 1323-ban újabb összeg fejében teljesen megszerzik Karácsi Sándor bán fiaitól. A birtok az ő kezükön volt a későbbiekben, bár 1434-ben már Dobi György kezén is találunk részt zálog címén. 1446-ban Kállói Lőkös Jánosnak 17, míg egy bizonyos Mihálynak 16 portája volt.
10. Esztár (Starka) (41): elp. Ibrány határába olvadt. B: Esztári Márton.
A településnek több birtokosa is volt: így a magát innen nevező Sztári család, de a Kállai családnak is voltak részei. A Sztári család tagjai Bajoni Istvánnal közösen szereznek birtokokat az Egyeki és Ohati család birtokaiból. Megjegyzendő, hogy az 1446-os jegyzékben Hunyadi János neve alatt szereplő Sztárka nem ezzel, hanem minden bizonnyal a debreceni uradalom *Sterka* nevű falvával azonos. Meg kell jegyeznünk, hogy Bihar megyében is volt egy ilyen nevű település, amely a Hontpázmány-nembeli Esztári család kezén volt. De e családban nem találunk Márton nevű személyt.
11. Földes (25): ma Hajdú-Bihar m. B: Földesi Imre.
Az idevaló nemesek lakták. 1465-ben Mátyás király Imre meg atyafiai, Benedek és Tamás földesi, szentmiklósi és sápi részeit, mivel megölték két jobbágyukat, elvette és Parlagi György aulicus-nak, Bajoni Istvánnak és Esztári Jánosnak adományozta.
12. Gáva (33): ma Gávavencsellő része. B: Upori László.
A helységet IV. Béla király adományozta 1245-ben Gutkeled-nembeli István bánnak, akitől fia, Pál örökölte. 1314-ben Pál fiai megosztottak többek között e településen lévő birtokaikon is. Később a tőlük leszármazott Butkai, Ráskai, Márki és Málcai család kezén találjuk, akik 1411-ben kapnak e birtokokra is új adományt. Az Uporiak megjelenése a birtokon 1416-ban történt, amikor zálogba vették Málcai László birtokrészét. Úgy tűnik azonban ezen kívül is volt részük, mivel – habár 1418-ban a Ráskaiak visszaváltottak tőlük egy részt – 1464-ben is birtokosok voltak.
13. Gut (37): elp. Nyíradony határában lehetett. B: Guti Ország Mihály nádor.
A Gutkeled-nembeli családok kezén találjuk a 13. század végétől, 1427-ben pedig már néhai Gáspár fiai, János, Imre, Mihály és Pál kezén van.
14. Hatház (29): ma Hajdúhadház, Hajdú-Bihar m. B: Szapolyai Imre kincstartó.
A birtok a 14. század folyamán először Gutkeled-nembeli Dorog leszármazottai kezén, majd a század közepétől a Dobi család kezén találjuk. A birtokot és a család nevét Dobi Erzsébet fiúsításával Monoki Mihály és Erzsébet gyermeke Péter vette át, aki 1402 és 1406 között a megye ispánja is volt. 1430-ban még fia, György kezén van, ám valamikor később a Debreceni család leányági leszármazói kezére, még pedig a Tornai, a Szakolyi és a Telegdi család kezére került, akik mindegyikének 1448-ban, 1458-ban részeik voltak benne. 1461-ben viszont már arról értesülünk a Szakolyiak panaszából, hogy Szapolyai Imre kincstartó újadomány címén felkérte a maga számára Macs, Szoboszló, Hegyes, Hatház és Téglás Szabolcs és Sámson Bihar megyei birtokokat és azokat iktatták is részére a budai káptalan tanúbizonyossága jelenlétében. Ugyanezen évben a Telegdiek viszont a Szakolyiakat panaszolták be, mivel elfoglalták részeiket ugyanezen a birtokokon. Hogy teljes legyen a kép, még ez évben a Szepesi családot is perbe hívta Telegdi Miklós e birtokok tulajdonjoga miatt. Végül 1463-ban Szapolyai

- Imre és Szakolyi Péter és Miklós úgy egyezett meg, hogy megfelezik részeiket a felsorolt birtokokon, s ezek birtoklásában már Szilágyi Erzsébet sem tudta megzavarni őket. – A birtokban maradtak részei a Telegdi családnak is.
15. Hort (42): elp. Polgár határába olvadt. B: Pércsi Balázs.
A 14. század közepén már a Pércsi család kezében volt a birtok.
16. Iklód (3, 5): elp. Petneháza határába olvadt. B: Iklódi György, nemesek.
Az első adat a településre 1371-ből van, s utána az egész középkoron át a család birtokában volt.
17. Jákó (45): ma Nyírkjó. B: Szilágyi Gergely.
A birtokot a 14. század első felében szerzik meg egy részét a Balogsemjén-nembeliek, de maradtak benne részek a Jákói családnak. A Jákói család valamikor a 15. század első felében kihalt, s a birtok-részük leányágon öröklődött tovább. Volt benne része Olcsvári/Olcinai Tamásnak – felesége Pirooska révén, aki László (1439-ben már néhai) leánya volt –, a Baktaiaknak és a Petneháziaknak. – A birtok (rész)tulajdonosaként feltüntetett Szilágyi Gergely először 1418-ban szerepel a forrásokban, mint Kállói Lőkös Miklós ügyvédje, s ettől kezdve 1471-ig találkozunk vele forrásainkban, közben 1459–1461 között a megye alispánja is volt. 1425-ben perkedti, míg 1459-ben jákói előnévvel említik az oklevelek.
18. Kércs (49): ma Nyírkércs. B: Kércsi Tamás és nemesek.
A falu feltűnésétől kezdve a mondott nemesek birtoka.
19. Kérsenjén [helyesen Kér és Semjén, Szatmár m.] (15, 19): ma Szamoskér és Kérsenjén részei. B: Kállói Lőkös János és Lőrinc (Miklós fiai).
A birtok a 13. század második felében tűnik fel a Balogsemjén-nembeliek kezén, s a belőle kiágazó családok kezén volt az egész középkor (és azon túl is) folyamán.
20. Ladány (28): ma Tiszaladány része, Borsod-Abaúj-Zemplén m. B: Szapolyai Imre kincstartó.
A birtok 1446-ban Hunyadi János kezén volt, s 10 porta után nem fizette meg az adót. Hogy hogyan került Szapolyai kezére, arra később visszatérek.
21. Laskod (12): B: Kállai Lőkös János.
A birtokot 1321-ben iktatták a Balogsemjén-nembelieknek, s azóta az ő birtokukban állt.
22. Léta (18): ma Kisléta. B: Kállai Vitéz János.
A birtok a 14. század elején jelenik meg a forrásokban, s a század közepén egy része már a Gutkeled-nembeliek kezén volt. A 15. században az ecsedi Bátoriak birtokában találjuk. Vitéz Jánosnak felesége, Bátor Tamás leánya, Margit révén lett része a birtokban, akinek a leánynegyede fejében zálogként tarthatta a kezén a birtokfél negyedének a negyedrészt (1/32).
23. Litke (39): ma Fényeslitke. B: Várdai László.
A Gutkeled-nembeli család kezén található a birtok 1334-től kezdve.
24. Lugas (40): ma Nyírlugas. B: (ecsed) Bátor András.
A birtok a 14. század közepén jelenik meg a forrásokban a Gutkeled-nembeli Bátor család kezén, s 1393-ban csatolják az ecsedi uradalomhoz, és kerül ezzel az ecsedi ág kezére.
25. Macs (27, 30): elp. Debrecen határába olvadt. B: Szapolyai Imre kincstartó és (kusal) Jakcs György.
A falu a 13. század elején tűnik fel, a század végén kapja meg a Debreceni-család és birtokolják kihálásukig. A birtok további sorsa megegyezik Hatház birtokéval.
26. Mártonfalva (10): ma Nyírmártonfalva, Hajdú-Bihar m. B: Parlagi Pál.
A falu 1218-ban Mártonülése néven jelenik meg a forrásokban, s 1387 óta a Parlagi család tulajdonában van.
27. Megyer (16): ma Vasmegyer. B: Kállai Lőkös János.
A birtok 1310-ban tűnik fel, s 1378-ban kapja meg Vasvári Fekech Miklós a birtok egyik, várnépbeliek birtokában lévő részét, amely az ő 1407-es magtalan halálával királyi kézre került. A másik fele a várjobbágyi eredetű Megyeri család kezében volt. A Kállóiak kezére nem tudjuk, mikor került a birtokból rész. Felmerül, hogy e Megyer megegyezik az 1427-es adománylevelében szereplő Ómegyer birtokkal.
28. Nádudvar (9, 36): ma Hajdú-Bihar m. B: Parlagi Pál és Gut Ország Mihály nádor.
A 13. század elején feltűnő falu az azonos nevű család birtoka volt, akik a birtokuk harmad részét 1390-ben, egy további részt pedig 1397-ben adták el a Parlagiaknak. Másik 1/3 része 1407-ben leánynegyedként meg 1000 forintért került a Petri Ders család kezére. 1413-ban az egyik Parlagi részét zálogba vetette Szántói Lack Jakab volt erdélyi vajdának, s 1422-ben a Petriek már azért panaszkodtak, mert az ő részeit is elfoglalták ugyanők. A vajda fiát, Jakabot Zsigmond király 1435-ben jószágvesztésre ítélte, s birtokai ekkor királyi kézre kerültek. Ettől kezdve a település birtoklástörténete meglehetősen zavaros. A jegyzék szerint Parlagi Pál mellett Ország Mihály nádor is birtokos. Később viszont, 1487-es és 1504-es adatok szerint a Kállai Lőkösöknek is van része a birtokban. Az Ország Mihály nádor kezén feltűnő részre egyelőre nem tudok magyarázatot adni.
29. Nagyfalu (32): ma Tiszánagyfalu. B: Rohodi Simon.
A birtok a 13. század közepén Gutkeled-nembeli István bán kezén tűnik fel, s e része erre száz évre még a Bátor családé volt. Másik része megmaradt az innen nevezett várjobbágyi eredetű család kezén. 1428-ban Nagyfalu Vince fia, György a fiai és leányai nevében is osztályos és nemzetségi testvérévé fogadta Bakta Gergely alispánt meg fiait és átadta nekik a birtok negyedrészt. A Nagyfaluiak még

- a 16. század elején is birták részeiket, ám 1460-ban már Rohodi Simonnak és Jánosnak meg Iklódi Gergelynek is volt valamekkora része a birtokban.
30. Ohat (21): elp. Egyek határába olvadt. B: Bajoni István.
A falu az egyik legkorábbi települések közé tartozhat a megyében. 1318-tól a Pércsi család birtokába került, majd az Ohatinak nevezett águk birtokolta 1438-as kihalásukig, majd leányágon, illetve I. Ulászló király adományára folytán a Bajoni család örökölte azt.
31. Ördögháza (11): elp. Szomajom környékén lehetett. B: Parlagi Pál.
A kis falucska a magát innen nevező Ördög János szabolcsi alispán nevében tűnik fel 1392-ben. Jánosra és családjára még egy adatunk van 1399-ből, amikor a megye bírói közgyűlésén esküdt ülnöknek választották. A család másik ágának nevét a közeli Szomajom birtokról vette. Ördög János halála után egy részét a Geszterédiek kapták meg, akiktől 1410-ben hűtlenség címén elkobozta a király és a Parlagiaknak adta. E részt később Angyalháznak, illetve Ördögyszomajomnak is nevezték.
32. Panyola (14): Szatmár m. B: Kállai Lőkös János.
A 13. század közepén tűnik fel a falu. A Balogsemjén-nembeli Panyolai család kezén volt 1427-ig, amikor is Frank halálával magvaszakadt a családnak, s a birtokot a rokon Kállai család örökölte.
33. Pazony (7): ma Nyirpazony. B: Kállai Vitéz család.
A falu 1284-ben a Balogsemjén-nembeliek kezén tűnik fel, ám később elvesztették a birtokot, s az innen nevezett család birtokolta, akik 1424-ben osztoztak meg egymás között, illetve Madai Lászlóval a birtokon és tartozékain. A kállai Vitéz család birtoklásra e jegyzéken kívül nincsen más adatom.
34. Petneháza (1) B: Petneházi Péter és János.
A falu, amely 1330-ban tűnik fel a család kezén, 1411-ig Szatmár megyéhez tartozott. Azonban ekkor a család kérésére Zsigmond király áthelyezte Szabolcs megyébe, s a középkor folyamán az igen terebélyes rokonság osztozott rajta.
35. Pilis (6): Szatmár m. B: Pilisi nemesek.
A Kaplony-nembeliek kezén tűnik fel a 14. század elején, s attól kezdve a helységről nevezett család birtokában találjuk.
36. Polgár (34): ma Hajdú-Bihar m. B: Perényi István.
A falu a 13. század elején tűnik fel, s a következő század elején egy része az egri káptalan tulajdonába ment át. A másik fele – ha ugyanazon településről van szó – a jelek szerint valamikor a Perényi családé lett, mindenesetre 1454-ben már birtokolták.
37. Rakamaz (48) B: Szakolyi Gergely.
A település a 11. század közepe után tűnik fel Aba-nembeliek kezén, akiktől a Gutkeled-nembeliek valamikor 1311 előtt megvásárolták. Ettől kezdve az ő, illetve a belőle kihajtó Szakolyi és Batori családok kezén van.
38. Ramocsaháza (2) B: Ramocsaházi Simon és János.
A birtok a 13. század végén szerepel először forrásainkban, s a középkor folyamán mindvégig a család kezén találjuk a falut.
39. Sáp (24): ma Hajdú-Bihar m. B: Bajoni István.
A falu a 13. század második felében bukkan fel az idevaló nemesek nevében, s az ő kezükön találjuk kihalásukig. A birtokot több család szerzi meg, ám nagyobb részét a Bajoniak egyesítették kezükön.
40. Semjén (13): ma Kállósemjén része. B: Kállai Lőkös János.
Lásd a Kérszemjénnél leírtakat. A birtokban része volt a Kállai Vitéz családnak is.
41. Sima (17): elp. Nyíregyháza határába olvadt. B: Kállai Vitéz János.
A falu a 14. század elején a Balogsemjén-nembeliek kezén bukkan fel, s a középkor folyamán a nemzetségből született Kállai család birtokában találjuk.
42. Szamosszeg (35) B: (ónodi) Cudar Jakab.
A birtok 1290-es feltűnésétől kezdve 1357-ig királyi birtok volt, ekkor eladományozta a király, de adományosának külföldre szökése után cserébe adta a Cudar családnak azok egy Abauj megyei birtokáért. Ettől kezdve kihalásukig, a fenti Jakab haláláig (1470) ők birtokolták.
43. Szolnok (4): elp. Nyírbogdány határába olvadt. B: Szolnoki Antal.
A falu a 13. század elején jelenik meg a forrásokban az innen nevezett család birtokában, s az ő kezükön találjuk a 16. század elején is.
44. Téglás (31): ma Hajdú-Bihar m. B: Szapolyai Imre kincstartó.
A birtok történetére lásd a Hatháznál leírtakat.
45. Zám (22): elp. Hortobágy határában, az Árkus folyó nyugati partján. B: Bajoni István.
A település birtoklástörténetét lásd Egyek falunál.

A településtörténeti adatok alapján a következőket mondhatjuk el. Hét település esetében a birtok tulajdonviszonyai meglehetősen problémásak: Böszörmény (Parlagi László), Dada (Dengelegi Bernát), Hatház, Ladány, Macs, Téglás (Szapolyai Imre) és Nádudvar (Ország Mihály). A felsorolt birtokok közös pontja – Nádudvar

kivételével – az, hogy a 15. század elejétől a szerb despoták, majd Hunyadi János birtokolta. Mindebből viszont az következik, hogy a települések birtoklástörténetében a vajda, illetve fia, László halála után és Mátyás fogsága idején történt valami. Ennek felderítéséhez térjünk vissza az egyes személyekre. Dengelegi Bernát 1446 és 1455 között Hunyadi Közép-Szolnok megyei (al)ispánja volt, majd 1457 májusában olyan szerepben figyelhetünk fel rá, mint aki Szilágyi Mihály nevében katonákat toboroz a király ellenében. Parlagi László 1458 szeptemberétől 1461. április végéig budai udvarbíró, majd 1463-ban mint a Felső Részek kapitánya kerül szemünk elé. Szapolyai Imre, mint láttuk, 1457/1458-ban nagybányai kamaraispán, 1459-ben már biztosan királyi kincstartó, 1460 végétől pedig a Felső Részek főkapitánya volt. Guti Ország Mihály, hogy csak a legfontosabb tisztségeit említsük, 1440–1453 kincstartó, 1453-tól ajtónállómester, végül 1458. július 27-től haláláig nádor volt. Jól látható, hogy mind a négy felsorolt személyt meglehetősen erős szálak fűzték mind Hunyadi Jánoshoz, mind fiához, Mátyás királyhoz.

A fenti adathalmazból számomra az alábbi, további forrásokkal egyelőre nem alátámasztható kép bontakozik ki a felsorolt hét birtok történetére, illetve az 1458/1459-es év politikátörténetének megyebeli lecsapódására vonatkozóan: Hunyadi János halála (1456. aug. 11.) után fia, László veszi át a birtokok kezelését. Az ő 1457. március 16-án történt kivégzése után – mivel Mátyás fogságban volt – a birtokok irányítását vagy anyjuk, Szilágyi Erzsébet, vagy nagybátyjuk, Mihály vette át. Mindenesetre Mátyás trónra lépése után, 1458. augusztus 8-án átadta azokat (vagy egy részüket) Szilágyi Mihálynak, ám alig két hónap múlva Világos várába csukatta őt. Ekkor nyilvánvalóan sor került az addig Mihály kezén lévő birtokok lefoglalására is. Ennek végrehajtására Mátyás bizalmasát, Szapolyai Imre kincstartót, illetve megbízható embereit úgy, mint Dengelegi Bernátot, Parlagi Lászlót küldte ki, akik aztán a parancsot túlbuzgóan teljesítve, nem csak Mihály részeit, hanem a további birtokosok részeit is elfoglalták. (Elképzelhető, hogy egyúttal a helyzetet legitimálandó, zálogképpen is megkapták a királytól a mondott birtokrészeket.) Szilágyi Mihály halála után a birtokok egy része Mátyás jóvoltából anyja kezére kerültek, a másik része pedig maradt az azokat elfoglalók tulajdonában. Mindez egyébként nem volt ekkoriban példa nélkül álló, hiszen a király nevében eljáró kapitányok gyakran tették rá a kezüket különböző, eredetileg más tulajdonában álló birtokokra. Így a Szapolyaiak valamilyen oknál előszeretettel tartották meg maguknak azokat a birtokokat, amelyek a despoták és Hunyadi János kezében voltak egykor: Tokajt 1459-ben, Tállyát 1461-ben, utána egy-két évvel pedig Regécet és Boldogkőt szerezték meg. A Szabolcs megyében ekkor elfoglalt birtokokat a későbbiekben is a kezükön találjuk.

Függelék

A forrás szövege

A forrás szövege egy oldalas papírlapon, két oszlopban, az egyikben 42, a másikban 7 tétel. DL 56688. (Kállay lt. 1400–1128.)

A szövegkiadás minden sorának végén zárójelbe tett sorszám utal a Betűrendes helynévmutató megfelelő sorára.

[1. oszlop]

- 1 Item Petrus et Johannes de Pethenehaza tenetur fl. II. (34)
- 2 Item Symon et Johannes de Ramochahaza tenetur fl. I. (38)
- 3 Item Georgius de Iclod tenetur fl. I. (16)
- 4 Item Anthonius de Zolnak tenetur fl. I. (43)
- 5 Item nobilium de Iclod tenetur fl. II. (16)

[2. oszlop]

- 43 Item Ezlar Ladislai Dobi tenetur fl. III. (9)
- 44 Item Bwd Petri Hodos tenetur fl. V. (5)
- 45 Item Jako Gregorii Zilagi tenetur fl. III. (17)
- 46 Item Balsa Thome de Upor tenetur fl. XV. (2)
- 47 Item Cigan Michaelis de Rozvag tenetur fl. III. (6)
- 48 Item Rachomaz Gregorii Zakoli tenetur fl. III. (37)
- 49 Item Kerch Thome tenetur fl. I.³ (18)

- 6 Item nobilium de Pilyt tenetur fl. II. (35)
 7 Item Pazon Vitez tenetur fl. I. (33)
 8 Item Dada Bernaldini tenetur fl. I. (7)
 9 Item Pauli de Parlag Nadudvar tenetur fl. II. (28)
 10 Item Martonfalva Pauli de Parlag tenetur fl. XIII. (26)
 11 Item Wrdwghaza Pauli de Parlag XVI. (31)
 12 Item Laskod Johannis Lekes II. (21)
 13 Item Semyen Johannis Lekes II. (40)
 14 Item Ponyola Johannis Lekes X. (32)
 15 Item Ker et Semyen Johannis Lekes tenetur fl. II. (19)
 16 Item Meger Johannis Lekes tenetur fl. II. (27)
 17 Item Syma Johannis Vitez tenetur fl. X. (41)
 18 Item Letha Johannis Vitez tenetur fl. VII. (22)
 19 Item Keer et Semyen Laurentii Lekes tenetur fl. VIII. (19)
 20 Item Barand episcopi Varadiensis tenetur fl. VIII. (3)
 21 Item Ohath Stephani de Bayon tenetur fl. X. (30)
 22 Item Zan Stephani de Bayon tenetur fl. X. (45)
 23 Item Egek Stephani de Bayon tenetur fl. VII. (8)
 24 Item Sap Stephani de Bayon tenetur fl. II. (39)
 25 Item Feldes Emericy tenetur fl. II. (11)
 26 Item Bezermen¹ Ladislai de Parlag tenetur fl. III. (4)
 27 Item Moch teaurari tenetur fl. VIII. (25)
 28 Item Ladan teaurari tenetur fl. XI. (20)
 29 Item Hathaz teaurari tenetur fl. XVI. (14)
 30 Item Moch Georgii Jach tenetur fl. VIII. (25)
 31 Item Teglas teaurari tenetur fl. X. (44)
 32 Item Nagfalu Symonis Rohod tenetur fl. I.² (29)
 33 Item Gava Ladislai de Upor tenetur fl. VII. (22)
 34 Item Polgar Stephani de Peren tenetur fl. XVI. (36)
 35 Item Samosseg Jacobi Chudar tenetur fl. LX. (42)
 36 Item Nadudvar palatini tenetur fl. XXX. (28)
 37 Item Guth palatini tenetur fl. XIII. (13)
 38 Item Aba palatini tenetur fl. XIII. (1)
 39 Item Lithke Ladislai de Varada tenetur fl. XIII. (23)
 40 Item Lugas Andree de Bathor tenetur fl. VI. (24)
 41 Item Starka Martini tenetur fl. II. (10)
 42 Item Horth Blasii Perch tenetur fl. XV. (15)

¹ A sor mellett beszúrva.

² A sor áthúzva.

³ A következő három Item-mel kezdődő sornak csak az I betűje van leírva.

Birtokosok névmutatója

A mutató a megye birtokosait tartalmazza betűrendben. A nevek után álló szám(ok) az összeírás megfelelő tételére utal(nak).

Bajoni István (György fia) 21–24.	Parlagi Pál (Ferenc fia) 9–11.
Bátori András, ecse di (István fia) 40	Pércsi Balázs 42.
Cudar Jakab, ónodi (Jakab fia) 35.	Perényi István (János fia, terebesi-ág) 34.
Dengelegi Bernát (Zsigmond fia) 8.	Petneházi Péter és János 1.
Dobi László (György fia) 43.	Pilisi nemesek 6.
Esztári Márton 41.	Ramocsaházi Simon és János 2.
Földesi Imre 25.	Rohodi Simon 32.
Güti Ország Mihály nádor (1459–1484) 36–38.	Rozvágyi Mihály 47.
Iklódi György, nemesek 3, 5.	Szakolyi Gergely 48.
Jakcs György, kusalyi 30.	Szakolyi Hodos Péter 44.
Kállai Lőkös János (Miklós fia) 12–16.	Szapolyai Imre kincstartó 27–29, 31.
Kállai Lőkös Lőrinc (Miklós fia) 19.	Szilágyi Gergely, perkedű 45.
Kállai Vitéz János (János fia) 7, 17–18.	Szolnoki Antal 4.
Kércsi Tamás 49.	Upori László 33.
kincstartó lásd Szapolyai Imre	Upori Tamás 46.
nádor lásd Güti Ország Mihály	váradai püspök (Vitéz János) 20.
Parlagi László (János fia) 26.	Várdai László (Mihály fia) 39.